

Giordano Labud, *Ricerche archeologico-ambientali dell'Istria settentrionale: la valle del Fiume Risano*. Jonsered 1995. 186, IV, strani : ilustr. (Studies in mediterranean archaeology and literature ; 130)

Ob koncu januarja 1995 je Giordano Labud pred mednarodno komisijo Univerze v Lundu na Švedskem obrnil doktorsko disertacijo z naslovom "Arheološko-okoljske raziskave severne Istre: Rižanska dolina". Delo je rezultat nekajletnih terenskih in kabinetnih prizadevanj švedskega strokovnjaka, ki jih je uspel opraviti nekako vzporedno, vendarle organizacijsko popolnoma ločeno od vodenja švedskega dela mednarodnih arheoloških izkopavanj v Simonovem zalivu pri Izoli. Ob tej kratki predstavitvi ni odveč dodati, da je G. Labud po rodu iz Istre in da mu ti raziskavi nista bili prvi stik z Istro, kar je pri poglobljenih raziskavah nadvse pomembno. Avtor ni bil, kar se lepo vidi iz bibliografije uporabljenih strokovnih del, izključno vezan na italijansko literaturo; slutim pa, da je izkoriščal predvsem to.

Rižanska dolina se zdi dober izbor za raziskavo takšnega tipa, saj kljub majhnosti v njej zasledimo zaporedje naravno geografskih področij od morske obale do kraškega roba, katerim se je moral človek v preteklosti prilagajati in jih izkoriščati. Hkrati poznamo dovolj drugih virov (literarno-historičnih, epigrafskih, florističnih in pedoloških, kartografskih za mlajša obdobja ter drugih), da bi bila raziskava paleoekolja, kot jo nakazuje avtor, vsekakor dobrodošla, ko bi jo opravil. Avtor je izbral nekoliko drugačen zemljepisni okvir za delo, kot bi sledilo iz naslova, in bi bolje ustrezala oznaka Obala koprskega zaliva z neposrednim zaledjem, saj izbor njegovih najdišč presega okvire porečja Rižane; v njenem gornjem toku je močno pomanjkljiv, izbor v spodnjem toku vseeno preskromen, da bi ob tem delal tudi statistične analize za celotno področje. Kljub temu bo njegova statistična analiza zahtevala še poseben prikaz, ki pa ga bom na tem mestu opustil in bom rajši opozoril na nekatere nedoslednosti, slabosti in napake, ki so v delu očitne.

Raziskavo začne avtor s pregledom zgodovinskih, geografskih in arheoloških virov za prazgodovinsko in protozgodovinsko obdobje, posebej poda pregled gradišč, med njimi tudi lokacijo doslej skoraj neznanega na Vardi nad Kubedom. Sledi poglavitni del razprave, ki je posvečen rimskemu obdobju, kjer ponovno prikaže večje število najdišč s točnimi lokacijami. Po terenski konfiguraciji in pretežno skromnih površinskih najdbah najdišča opredeljuje bodisi kot ruralna ali bodisi kot urbana. Posebej obdela najznačilnejše drobne najdbe, pretežno keramične, se posveti predrimskim in rimskim toponimom, onomastični analizi epigrafskega materiala ter kultom in svečenikom; ta del zaključuje s poglavjema o agrarno-ekonomskih aspektih in o pristaniščih in transportnih smerih. V zaključku povzame rezultate in predlaga nadaljevanje dela. Ob koncu knjige je izčrpna bibliografija in kazalo krajev.

Prav bi bilo, ko bi v uvodu avtor orisal dosedanje prispevke k arheološki topografiji, saj je njegovo delo, še posebej zaradi nekaterih novih, prvih omenjenih najdišč, vsekakor potrebno pripisati tej zvrsti arheološkega dela. Za Rižansko dolino in bližnje predele lahko naštejemo prispevke L. K. Moserja, A. Puschija, C. Marchesettija, V. Šribarja, E. Boltin-Tomč, D. Cannarelle, G. Letticha, L. Decarlija, S. Flega, R. Cunje, a tudi teoretske osnove, kot so jo v Sloveniji razvili pred časom S. Pahič in drugi. Izhodišča so jim bila različna, prav tako metode, a avtor jih je uporabljal (ne vseh) le kot enostavno gradivo za citiranje.

Časovno se raziskava omejuje na obdobje od kovinskih obdobj do konca rimske dobe, torej nekako od pojavnosti gradišč na Krasu in kaštelirjev v Istri pa do zatona antike, a v tem okviru predvsem na zadnje stoletje pred Kristusom in prvo stoletje po Kristusu.

Metodološko je nadvse upravičeno v študijo pritegniti prazgodovinsko obdobje, saj se je takrat vzpostavila poselitvena slika, ki ji lahko sledimo v antiko tako na lokalni ravni, ko nastopijo minimalni premiki z višinskih postojank v neposredno nižjo plodno okolico, kot v celoti, ko se težišče prenese s kraškega roba v bližino obale in novih prometnih poti. Teh lokalnih mikrolokacij oziroma dislokacij avtor ni obravnaval. Bilo bi prav in po mojem tudi potrebno, ko bi bil avtor pritegnil v razpravo tudi poznejša obdobja, saj je prav v Istri, v danem primeru pa še posebej, šlo za kontinuiteto prebivalstva daleč v srednji vek, a tudi za kontinuiteto upravne in cerkvene organizacije ter predvsem izrabe tal. V takem primeru pa bi obseg dela močno narasel, pridobil pa bi na historični izpovednosti in tehnosti. Le v poglavju o toponimih, ki ga je sicer naslonil močno na F. Crevatina in M. Dorio (z izjemo razprave o pomenskem izvoru toponima Capris), poseže tudi v novejšo obdobje.

Pomen doline Rižane potrjujejo, kot pravi avtor (str. 125), antični viri in tudi naselje Aegida, ki ga Plinij omenja kot oppidum civium Romanorum. G. Labud zagovarja mnenje, da je Aegida ležala ob vznožju Sermina: protozgodovinsko naselje naj bi že proti koncu 3. st. pred n. št. sprejelo prve rimske vplive, v obdobju med G. Julijem Cezarjem in Avgustom (52 - 27 pred n. št.) naj bi naselje postalo municipij in v toku 1. st. po n. št. bistveno vplivalo na okoliški teritorij. Avtor poudarja, da je bil pomen naselja toliko večji, ker je bilo nekaj časa tudi obmejno mesto. Ta kratkotrajna obmejna vloga je, kot mislim, trajala prekratek čas, da bi mogla usodnejše vplivati na teritorij. Obmejna vloga Kopra, Rižanske doline oziroma področja v neposredni bližini pa bi se pokazala, ko bi jo iskali skozi daljši časovni razpon: poleg omenjene kratkotrajne vloge v prvem stoletju pred našim štetjem se ponovi kot meja med koprsko in tržaško škofijo v srednjem veku, delno kot meja med Republiko in Monarhijo, v zadnjem času kot conska meja STO in še kaj.

Lokacija Aegide na Sermin in trditev o istočasnem naselju - po Labudu Capris - na koprskem otoku sta bistvena historična zaključka švedskega avtorja, mimo katerih ne bo mogel v bodoče noben proučevalec lokalne istrske zgodovine in tudi arheologije. V primerjavi s starejšimi avtorji, ki so prav tako obravnavali in reševali še ne do kraja rešeno lokacijo Aegide je imel avtor možnost, da je lahko že izkoriščal delne rezultate obsežnejših izkopavanj na Serminu. Dejstvo pa je, da glede same lokacije izkopavanja niso prispevala dosti, tako kot ne izkopavanja na kapucinskem vrtu na koprskem otoku.

Ob razpravi o binomu Aegida - Caprae sicer poda novo rešitev, a ob tem pozabi omeniti najstarejšo omembo Aegide, kot jo je G. Juliju Cezarju prepričljivo pripisal R. F. Rossi: torej stoletje prej, kot jo poznamo iz

učbenikov. Do novega spoznanja bi vsekakor moral zavzeti stališče, še zlasti, ker je posegel v diskusijo o izvoru krajevnega imena Caprae z novim predlogom: pomensko naj bi izhajalo iz grškega kapros - merjasec.

Kar se tiče ekonomsko-obrtno dejavnosti avtor na osnovi najdb keramike, predvsem dolijev in amfor, podpira že znano dejstvo, da je prevladovalo vinogradništvo. Ob tem omenja tudi druge kmetijske resurse, kot so sadje (češnje, jabolka, smokve, slive, skurše, mandelj), kostanj, žita in drugo. Ne omenja oljke, čeprav je dokazana. Morske pridelke (sol, ribe, školjke, lahko bi dodal polže) omenja po literaturi in ostankih moluskov v najdiščih.

Brez omembe arheoloških najdb in na osnovi zapisov že za protostorično obdobje dopušča v prazgodovini transhumanco predvsem drobnice ter pašo v hrastovih gozdovih, bogatih z želodom. Dodali bi lahko bukov žir. Omeniti je treba, da prav za koprsko področje pelodni diagrami in kostne najdbe kažejo velik poudarek od prazgodovine naprej na govedoreji, a tudi na obstoj bukovih gozdov v zaledju. Najdbe rimskih uteži za statve, preslice in glavnika za česanje volne (Predloka, Koper) pa ne govorijo le za predelavo volne, pač pa posredno dokazujejo in poudarjajo omenit drobnice. Ob tem ne bi bilo odveč omeniti reliefne upodobitve železnega glavnika za česanje volne na nagrobniku kovača iz Pulja in trgovca z volno iz Buzeta.

Posveti se tudi trgovini, ko omeni nekaj manjših pristanov v bližini, nekateri so služili tudi za nakladanje kamna iz domačih kamnolomov, nedvomno pa tudi za uvoz: gradbeni in okrasni kamen, žrmlje, keramika, kovina in seveda luksuzno blago. Trgovske vezi so po eni strani potrjene z obstojem omenjenih pristanov, po drugi pa z luksuznimi predmeti, ki so nedvomno uvoženi: najdeni so bili predvsem v okviru izkopavanja v Kopru in na Serminu ter v Predloki, kot slučajne najdbe pa tudi drugod. Poseben pomen tu velja terri sigillati, saj kaže jasen italski izvor. G. Labud se je posvetil tudi zgodnjemu uvozu amfor in prav na primeru najdb iz Sermina ter posameznih iz neposredne okolice prikazuje stike z rimskim svetom že od 3. st. pred n. št. naprej, ki pa so se v začetku 2. st. okrepili zaradi ustanovitve kolonije Aquileie. Vpliv te nove kolonije nekoliko nesrečno ilustrira z depojsko najdbo iz Duttogliano na Krasu, saj kraj le težko opredelimo kot istrski, in nikakor merodajen za Rižansko dolino. Labud zakop najdbe povzema po G. Lettichu okoli 170 pred n. št., medtem ko ga P. Kos datira po l. 148, verjetno okoli 129 pr. n. št.

Bežen pregled citirane literature pokaže na veliko pomanjkanje kritičnosti, dela drugih avtorjev poljubno uporablja (G. F. Tommasini, G. A. Gravisi, M. Peracca, J. Šašel...), pri tem pa njihovih trditve, pogosto iztrganih iz konteksta, ne ovrednoti. Tako na primer brez pomislekov povzame trditve M. Peracce o poganskem templju, ko govori o najdišču na Hrvatinih - Kolombanu. Prav tako popolnoma splošno in generično trditve J. Šašla o trasnhumanci prenese v Rižansko dolino. Izražanje ni natančno; tako n. pr. med drugim trdi, da so v Istri uvažali vulkanski kamen (iz Italije), a bi moral povedati, da so uvožene rimskodobne žrmlje v Istri pretežno iz vulkanskega italskega kamna ... V poglavju o agrarno ekonomskih aspektih tudi omeni, da najdbe žrmlj (rimskih!) dokazujejo predrimsko poljedelstvo. Glede izvoza vina iz Istre (str. 102) v poglavju o poljedelsko ekonomskih aspektih citira S. Žitka, češ da so pošiljali okoli leta 900 po 100 amfor vina iz področja reke Rižane; na citiranem mestu ni omenjeno vino iz Rižanske doline. Morda gre pri citiranju le za vpljudnost do domačih, to je slovenskih, avtorjev, kar pa je seveda odveč.

Podobna nepreciznost v izražanju velja za stavek (str. 20): La posizione dei castellieri è legata anche ad un carattere strategico commerciale, determinato dalla grande arteria del traffico romano tra Trieste e Pola (Pula); dalla via Flavia, nonché dalla strada che porta a Črni Kal raggiungendo l'Altopiano Carsico e le regioni Alpine. Koncept razporeditve gradišč nikakor ni bil odvisen od poteka (poznejše) rimske ceste Trst - Pulj, težko pa je govoriti o strateškem komercialnem pomenu razporeditve gradišč, saj o tem avtor ne razpravlja, vemo pa o tem tudi sicer ne dosti. Glavni prometni tokovi Trst - Pulj so bili itak vezani na lagodnejšo morsko pot, notranja pot je imela drug pomen.

Manj za nepreciznost in bolj za površno branje gre pri naštevanju (str. 101) kultov, ko omeni relief Pana in treh nimf: omenjeni relief ne izvira s Koprškega.

G. Labud brez oklevanja sprejme enačenje Formio - Rižana, ki pa ni nedvoumno ter edino možno in zavrže ostale možnosti brez dokazov. A vendarle bi še vedno lahko enačili Formio z Osapsko reko ali pa celo s Škofijskim potokom. Ob takem temeljnem delu se pisec ne bi smel izogibati soočanju z drugimi mnenji.

Duttogliano, Pinquente, San Sergio, Gregorici, Scoffie Superiore (Albaro Vescovf di Sopra o Quarto), Carcase so le maloštevilni primeri, ko se švedski avtor ni držal pravil, pač pa je kraje v tuji državi pisal in transkribiral poljubno. Tudi italijansko poimenovanje ni brez napak. Pri delu, ki je topografskega značaja, bi se moral držati po eni strani določene sheme, ki si jo lahko sam določi in ki omogoča nedvoumno identifikacijo kraja na karti in v tekstu, po drugi pa bi moral upoštevati mednarodni bonton (Slovenija žal še ni podpisnik ustreznih konvencij pri OZN) - to je, da uporablja naziv kraja, kot je v uradni rabi. Na dvojezičnem ozemlju v okolici Kopra ter drugod v Istri vsekakor lahko upošteva oba zapisa. Pregledna tabela dvojezičnih krajev, dodal bi ji lahko tudi starejše nazive in poimenovanja, ki so znana iz arheološke in historične literature, bi obogatila seznam krajev na koncu. Morda se zdi odveč zgornje opozorilo, a vendar si moramo priznati, da v zadnjem času izhaja vse več strokovnih del slovenskih avtorjev s popačenimi slovenskimi krajevnimi imeni. Zato pripomba velja tudi njim, da bi uporabljali vsaj Krajevni leksikon in Atlas Slovenije.

Za zaključek je treba povedati, da (ob omenjenih nekaterih spoznanjih in prispevku k diskusiji na splošno) avtor v celoti vzeto ne sledi neki osnovni zamisli; ob tem se metodološko izgublja v podrobnostih. Omenil sem že, da paleoambientalnega dela ni opravil, kljub napovedi v naslovu. Mentorji in recenzenti so delo v še ne dodelani obliki sprejeli, a bi z minimalnim svetovanjem, razgovorom in z nekaterimi dopolnitvami postalo zgled in napotek poznejšim poskusom takšnega značaja.